

Azərbaycan ədəbiyyatı və mədəniyyəti tarixində əhəmiyyətli yer tutmuş Firidun bəy Əhməd bəy oğlu Köçərli 1863-cü il yanvarın 26-da Şuşada ziyalı ailəsində anadan olmuşdur. O, ibtidai təhsilini Mirzə Kərim Münşizadənin məktəbində aldıqdan sonra 1876-cı ildə atasının məsləhəti ilə Şuşadakı dördsinifli rus şəhər məktəbinə daxil olmuşdur.

Firidun bəy Köçərli dövrünün tanınmış pedaqoqu, Zaqafqaziya Müəllimlər Seminariyasının Azərbaycan bölməsinin inspektoru A.O. Çernyayevskinin dəvəti ilə 1879-cu ildə Zaqafqaziya Müəllimlər Seminariyasına oxumağa getmiş və 1885-ci ildə həmin seminariyanı bitirmişdir. Əlavə olaraq qeyd edirik ki, Zaqafqaziya Müəllimlər Seminariyası Rusiya İmperatoru II Aleksandrın 8 aprel 1875-ci il tarixli fərmanı ilə təsis edilmişdir. Zaqafqaziya Müəllimlər Seminariyasında və onun nəzdindəki üç ibtidai məktəbdə - rus, gürcü və erməni məktəblərində təhsilin rus dilində aparılması və Azərbaycan dilini bilən

planı ". "Kaspiy" 1905.Nə161); "İrəvan qubemiyasının xalq məktəb şagirdlərinə müraciət" (" Kaspiy" 1905.Nə193) və təlim-tərbiyə problemlərinə həsr edilmiş başqa məqalələrində görkəmli rus pedaqoqu K.D.Uşinskinin mötəbər fikirlərinə əsaslanaraq şagirdlərin mənavi inkişafında xalq dilinin böyük rol oynadığını qeyd edirdi. Onun tanınmış pedaqoq A.O.Çernyayevskinin vəfatının 20 illiyinə həsr olunmuş "A.O.Çernyayevski " sərlövhəli məqaləsi 17 dekabr 1914-cü il tarixli 282Nəli "Kaspiy" qəzetində dərc edilmişdir. Yeri gəlmişkən qeyd edirik ki, görkəmli rus pedaqoqu K.D.Uşinskinin eyni adlı dərsliyi əsasında A.O.Cernyayevskinin səs üsulu ilə yazdığı "Vətən dili"(I hissə) dərsliyi 132 il bundan əvvəl-1882-ci ildə işıq üzü görmüş və Azərbaycan ziyalılarının bütöv bir nəslini bu kitabdan dərslər almışdır. A.O.Çernyayevski bu dərsləklə təkcə Azərbaycanda deyil, bütün Şərqi xalqları içərisində səs üsulu əsasında ibtidai siniflər üçün dərslər hazırlayıb çap etdirən ilk müəllif olmuşdur. Bununla əlaqədar olaraq Zaqafqaziya Müəllimlər Seminariyasının tatar (Azərbaycan-R.S) şöbəsinin ilk məzunlarından biri, tanınmış pedaqoq və maarifçi kimi yetişmiş F.b. Köçərli belə

spektor təyin olunmuş, tanınmış rus pedaqoqlarından biri Aleksey Ösipoviç Çernyayevski bölmənin fəaliyyətini təmin etmək məqsədilə savad almaq istəyən azərbaycanlı uşaqların axtarışına çıxır. O, axtarışlarını İrəvan, Naxçıvan, Gəncə, Şuşa, Şamaxı, Lənkəran, Quba və Dərbənddə aparır. A. Çernyayevskinin axtarışları nəticəsiz qalmır. Çox keçmir ki, Şuşadan Firidun bəy Köçərli, Səfərəlibəy Vəlibəyov, Baba bəy Səfərəlibəyov, Lənkəranda Teymur bəy Mahmudbəyov, Teymur Bayraməlibəyov, Qazaxdan İsmayıl ağa Vəkilov, Məmmədəğa Şıxlinski, Səkidən Rəşid bəy Əfəndiyev Çernyayevskinin ümidlərini doğruldur və həmin tədris ocağına oxumağa təşrif buyururlar. Qeyd edirik ki, 1879-cu ildə Zaqafqaziya müəllimlər seminariyasının Azərbaycan bölməsinə Firidun bəy Köçərli ilə eyni vaxtda daxil olmuş ilk azərbaycanlı şagirdlərin sırasında sonralar məşhur pedaqoq kimi yetişmiş, xalqımızın milli təhsil tarixində əhəmiyyətli rol oynamış Rəşid Əfəndiyev, Mahmud Mahmudbəyov, Səfərəli Vəlibəyov, Həşim Nərimanbəyov, Ağababa Ağababəyov, İsmayıl Vəkilov, və başqaları da olmuşdur. Qori Seminariyasının məzunu, böyük ziyalı Firidun bəy Köçərli sonralar

sindəki ibtidai məktəbdə 1881- 1888-ci ilədək olan müddətdə müəllim işləmişdir.

Qeyd edirik ki, Zaqafqaziya müəllimlər seminariyasının tatar (Azərbaycan-R.S.) bölməsinin Azərbaycana verdiyi kadrları çar Rusiyası dövründə heç bir məktəb verməmişdir. Seminariyanın Azərbaycan bölməsinin mövcud olduğu 39 il müddətində Azərbaycan məktəbi üçün 250-ə yaxın müəllim - Rəşid bəy Əfəndiyev, Firidun bəy Köçərli, Üzeyir Hacıbəyov, Cəlil Məmmədquluzadə, Nəriman Nərimanov, Müslüm Maqomayev, Süleyman Sani Axundov, Hacıbala Süleymanov, Osman Əfəndiyev, Fərhad Ağazadə, Nurməmməd Şahsuvarov, Müseyib İlyasov, İsfəndiyar Vəkilov, Şıxlinski və onlarla başqa tanınmış müəllim və ziyalılar hazırlamışdır ki, onlar da öz növbəsində Azərbaycan Milli maarifçilik hərəkatının inkişafında müstəsna rol oynamışdılar. ZMS Azərbaycan bölməsinin məzunu Firidun bəy Köçərli qeyd edirdi: " Seminariya məzunlarının bəziləri dərsləklər tərtib etməklə, başqaları rus ədəbiyyatından tərcümələr etməklə məşğul olur, bəziləri də povest və romanlarda öz gücünü sınayırlar, bir hissəsi də özlərini ta-

■ Rafiq Səfərov Milli Arxiv İdarəsinin sənədlərin nəşri və istifadəsi şöbəsinin baş məsləhətçisi

WWW.KASPI.AZ 26 noyabr 2014

Görkəmli ziyalı Firidun bəy Köçərli

müəllimlərin olmaması azərbaycanlı uşaqların böyük əksəriyyətini həmin tədris ocağına cəlb edilməsi işində böyük çətinliklər yaradırdı. Azərbaycanlı uşaqların öz doğma ana dilində savad almaq cəhdləri onların böyük əksəriyyətini ənənəvi məktəblərə cəlb edirdi. Seminariyanın nəzdində azərbaycanlı uşaqlar üçün də dünyəvi ibtidai məktəbin açılmasına böyük tələbat və ehtiyac hiss olunurdu.

XIX əsrin ikinci yarısından başlayaraq Azərbaycanda çarizmin yeritdiyi ruslaşdırma və ayrışdırma siyasətinə qarşı, habelə milli dünyəvi məktəb uğrunda mübarizə güclənirdi. Azərbaycanda maarifçilik ideyası və təşəbbüsünün önündə milli mətbuatımızın banisi Həsən bəy Zərdabi və digər müteərəqqi ziyalılar dayanırdılar. Firidun bəy Köçərli xalqın qəflət yuxusundan ayılmasında, maarif, elm, mədəniyyət meydanına qədəm qoymasında "Əkinçi" qəzetinin rolunu yüksək qiymətləndirirdi. F.b. Köçərli bütün fəaliyyətini xalqın mədəni və elmi yüksəlişə nail olmasına yönəltdirdi.

1897-ci ilin oktyabr ayında "Kaspiy" qəzetinin nəşirlik səlahiyyəti Bakı milyonçusu, Azərbaycan tarixində əhəmiyyətli rolu olmuş H.Z.Tağıyevin ixtiyarına keçdikdən sonra o, Ə.M. Topçubaşov qəzetin redaktoru təyin edilmiş və 24 iyun 1898-ci ildən 20 oktyabr 1907-ci ilədək "Kaspiy" qəzetinin redaktoru olmuşdur. "Kaspiy" qəzetinin nəşiri H.Z.Tağıyev və qəzetin redaktoru Ə.M.Topçubaşov rus dilində çıxan "Kaspiy" qəzetini milli maraqların müdafiəsinə yönəldə bildi. Ə.M.Topçubaşov, "Kaspiy" qəzetinin redaktoru olduğu dövrlərdə əsasən hələ N.Sokolnskinin redaktorluğu dövründən qoyulmuş maarif və təhsil məsələlərinin işıqlandırılması kimi şəərəfli ənənəni davam etdirməyə çalışmışdır. Həmin vaxtlarda dövrün tanınmış pedaqoqları - F.Köçərli, S.M.Qəniyev, M.Şahtaxtinski, Ü.Hacıbəyov, N.Nərimanov, M.Mahmudbəyov və başqaları təhsil, təlim-tərbiyə problemlərinə həsr edilmiş məqalələrlə "Kaspiy" qəzetinin səhifələrində çıxış etmişdilər. Qeyd edirik ki, F.b. Köçərli və M.Mahmudbəyov müxtəlif vaxtlarda "Kaspiy" qəzeti ilə əməkdaşlıq etmiş, lakin redaksiyanın işlərində iştirak etməmişdilər. F.Köçərli "Orta məktəblərdə yerli dillərin tədrisi məsələləri." (" Kaspiy ". 1905.Nə143-144); "Yeni tədris

qeyd etmişdir: " Tamam islam aləmində bu təşəbbüs birinci dəfə Azərbaycanda ortaya çıxmışdır. Ana dili təlimində ondan istifadə edilməsi Azərbaycan məktəb tarixində mühüm pedaqoji hadisə idi. Azərbaycan ziyalılarının bütöv bir nəslini bu kitabdan dərslər almışdır.". Firidun bəy Köçərli (1863-1920), Rəşid bəy Əfəndiyev (1863-1942), Səfərəli bəy Vəlibəyov (1861-1902), Mahmud bəy Mahmudbəyov (1859-1923), Teymur bəy Bayraməlibəyov (1862-1937), Süleyman Sani Axundov (1875-1939), Cəlil Məmməd-quluzadə (1866-1932), Nəriman Nərimanov (1870-1925) kimi tanınmış ziyalı kadrların hazırlanması o cümlədən A.O.Çernyayevskinin adı ilə bağlıdır. A.O.Çernyayevski "Vətən dili "nin I hissəsinin müəllifi, II hissəsinin isə Səfərəli bəy Vəlibəyov ilə birlikdə həmmüəllifi olmuşdur. "Vətən dili "nin I hissəsi 1882-ci ildə, II hissəsi isə 1888-ci ildə Tiflisdə "Kəşkül" mətbəəsində çap olunmuşdur.

Müsəlman uşaqlar üçün dünyəvi məktəbin açılması uğrunda aparılan mübarizənin nəticəsi olaraq Zaqafqaziya Müəllimlər Seminariyasının nəzdində nəhayət ki, tatar (Azərbaycan-R.S.) bölməsi yaradılır. Həmin bölmə 1879-cu il sentyabrın 23-də Qori şəhərində fəaliyyətə başladı. Zaqafqaziya Müəllimlər Seminariyasının nəzdində tatar (Azərbaycan-R.S.) bölməsinin fəaliyyəti Rusiya İmperatoru II Aleksandrın 13 may 1880-ci il tarixli fərmanı ilə rəsmən qanunlaşdırıldı.

Çarizmin xalq maarifi sahəsində yürütdüyü mürtəcə siyasətə əlaqədar olaraq Azərbaycan bölməsi Azərbaycanda deyil, Gürcüstanın Qori şəhərində açılmasına baxmayaraq, onun yaradılması müsəlman - azərbaycanlı müəllim kadrlarının hazırlanmasında mühüm mərhələ təşkil etmişdir. Qori Seminariyası öz mövcudluğu və fəaliyyəti ilə Azərbaycanda xalq məktəbinin, təhsil və mədəniyyətin inkişafında müstəsna rol oynamışdır.

Bölmənin açıldığı ilk vaxtlarda orada oxumaq üçün ərizə vermək istəyən azərbaycanlı müsəlman uşaqların sayı olduqca az olmuşdur. Vəziyyətin belə olması bölmənin gələcək fəaliyyətini şübhə altına alırdı. Gərginlik yaşanan belə bir zamanda Şamaxıda kasib rus ailəsində doğulub boya başa çatmış, tatar (Azərbaycan-R.S.) bölməsinə in-

yazırdı:" Qori seminariyasının Azərbaycan bölməsində yaxşı və diqqətəlayiq nə varsa, hamısı Çernyayevskinin adı ilə bağlıdır... Çernyayevskinin "Vətən dili bizim məktəblərdə yeni bir dövr açdı". Oxumaq üçün seminariyaya gəlmiş azərbaycanlı müsəlman gənclər ilk pedaqoji təhsillərini seminariyada aldıqdan sonra pedaqoji fəaliyyətlərini Azərbaycanın müxtəlif kəndlərində ibtidai məktəblərin yaradılması işinə həsr etmiş, həmçinin mövcud olan ibtidai kənd məktəblərində müəllimlik edərək xalq kütlələri arasında elm və maarifin yayılması və savadsızlığın, geriliyin aradan qaldırılmasındayaxından iştirak etmişdilər. İrəvan və Yelizavetpol qubemiyalarının Xalq məktəbləri direktoru B.İ.Boçaqovun 1884-cü il aprelin 17-də Yelizavetpol şəhərindən Zaqafqaziya Müəllimlər Seminariyasının direktoru Dmitriy Dmitriyeviç Semyonova göndərdiyi məktubda seminariyanın məzunları - Mirzə Əli Xəlilovun 26 iyun 1881-ci ildən etibarən Naxçıvan şəhər məktəbində; Qasım Cəfər oğlu Qasimovun 1 sentyabr 1882-ci ildən Ordubad məktəbində; Ələsgər Molla Süleyman oğlu Süleymanovun 1 avqust 1882-ci ildən etibarən İrəvan qubemiyasının iki sinifli Yengicə məktəbində; Həşim bəy Nərimanbəyovun 1 sentyabr 1882-ci ildən Yelizavetpol qubemiyasında 2-sinifli Dağkəsəmən kənd məktəbində; Ələsgər Şeyx Həsənovun 1 iyun 1883-cü ildən İrəvan qubemiyasında Böyük-Vedi kənd məktəbində; Abdül Rəşid bəy Əfəndiyevin 1 sentyabr 1882-ci ildən Yelizavetpol qubemiyasında Qutqaşen kənd məktəbində; Məmməd Ağa Əfəndiyevin 1 iyun 1882-ci ildən Yelizavetpol qubemiyasında, Ağdaş məktəbində; Alish bəy Tahirovun 1 iyun 1883-cü ildən etibarən Yelizavetpol qubemiyasında Qarğabazar məktəbində; Mahmud bəy Mahmudbəyovun 1 iyun 1883-cü ildən Yelizavetpol qubemiyasında Ağcabədi məktəbində; Muxtar Muradovun 1 iyun 1883-cü ildən Yelizavetpol qubemiyasında Ağdaş məktəbində və başqa məzunların pedaqoji fəaliyyətləri haqqında məlumat verilir.Əlavə olaraq qeyd edirik ki, Seminariyanın nəzdindəki tatar (Azərbaycan-R.S.) bölməsinin məzunu olmuş Səfərəli bəy Vəlibəyov 1881-ci ildə seminariyanı bitirdikdən sonra dərslər demək üçün Seminariyada saxlanılmış və o, Seminariyanın tatar bölmə-

məmə dramatik ədəbiyyata həsr etdirdilər." Onların böyük əksəriyyəti müəllimlik peşəsinə yiyələnərək ömürlərini xalqın maariflənməsi və təhsili, xalq kütlələri arasında elm və maarifin yayılması, savadsızlığın aradan qaldırılması işinə həsr etmiş və bu sahədə olduqca əhəmiyyətli işlər görmüşdülər.

F.Köçərli Zaqafqaziya müəllimlər seminariyasının tatar (Azərbaycan-R.S.) bölməsinin 1885-ci ildə bitirmişdir. O, Seminariyanı bitirdikdən sonra İrəvan gimnaziyasına müəllim təyin edilərək Azərbaycan dili və şəriət fənlərindən dərslər demişdir. Yeri gəlmişkən qeyd edirik ki, xalqımızın tarixən qədim torpaqlarından olan və orada yaşamış əhalinin böyük əksəriyyətini müsəlmanlar - azərbaycan türkləri təşkil edirdi. İrəvan mahalında 1881-ci ildə üç mühüm hadisə baş vermişdir. İrəvan seminariyası, İrəvan qimnaziyası və yeni tipli Uluxanlı məktəbi açılmışdır. İrəvan seminariyası və qimnaziyasında tədrisin rus dilində aparılmasına baxmayaraq, həmin tədris ocaqlarının ştat cədvəlində müsəlman dini üzrə şəriət dərsləri və Azərbaycan dili fənlərinin tədris edilməsi üzrə müvafiq müəllim ştatı vahidi olmuşdur. Qafqazın ayrı-ayrı yerlərində, o cümlədən Kubanda və Kutaisi qubemiyasında açılmış seminariyalardan fərqli olaraq, İrəvan müəllimlər seminariyasında Azərbaycan dili və müsəlman dini üzrə şəriətin tədris edilməsi üzrə müvafiq ştat vahidinin olması heç də təsadüfi deyildir. Çünki bu seminariya xalqımızın tarixən qədim torpaqlarından olan İrəvan mahalında yaradılmışdı və həmin mahalda yaşayan əhalinin böyük əksəriyyəti müsəlmanlar, azərbaycan türkləri təşkil etmişdir.

İnqilabdan əvvəlki Qafqazın ən qiymətli sorğu nəşrlərindən biri- Tiflisdə, Qafqaz Cənubunun Baş İdarəsi nəzdində çap olunmuş "Kavkazskiy Kalendar"da müxtəlif illərə dair verilən məlumatlara əsaslanaraq qeyd edirik ki, Firidun bəy Köçərli İrəvan gimnaziyasında 1885-ci ildən deyil, 1886-cı ildən etibarən 11 il müddətində-(1886-1896-cı illərdə) müsəlman dini üzrə şəriət müəllimi və azərbaycan dili müəllimi kimi pedaqoji fəaliyyət göstərmişdir.

Davamı səhifə 22-də

Qazax müəllimlər seminariyasının müəllimləri və şagirdləri

Əvvəli səhifə 21-də

"Kavkazskiy Kalendarğ"-da dərc olunan məlumata görə 1885-ci ildə İrəvan gimnaziyasında müsəlman dini üzrə şəriət və azərbaycan dili fənlərini Mirzə Elxanov tədris etmişdir. Beləliklə, Firidun bəy Köçərli İrəvan gimnaziyasında pedaqoji fəaliyyətə 1886-cı ildən etibarən başlamışdır. 1895-ci ilin "Kavkazskiy Kalendarğ"-da qeyd olunan növbəti məlumata görə Firidun bəy Köçərli 1895-ci ildə İrəvan gimnaziyasında yalnız müsəlman dini üzrə şəriət və azərbaycan dili fənlərini deyil, hünərxətti də tədris etmiş, həmçinin gimnaziyanın pansionunda tərbiyəçisinin köməkçisi kimi fəaliyyət göstərmişdir. Yeri gəlmişkən qeyd edirik ki, Firidun bəy Köçərli İrəvan gimnaziyasında işlədiyi vaxtlarda tədris olunan "Azərbaycan dili" fənninin proqramını da işləyib hazırlamışdır. Həmin proqramın tam mətni çağdaş Azərbaycan pedaqoji elminin sarvanı, akademik Hüseyn Əhmədov tərəfindən keçən əsrin 70-ci illərində İrəvan Dövlət Arxivində araşdırmalar apararkən aşkar edilmiş və proqramın mətni rus dilində olduğu kimi pedaqoji jurnalda dərc edilmişdir.

Firidun bəy Köçərli artıq 1897-ci ildən etibarən məzunu olduğu Zaqafqaziya Müəllimlər Seminariyasının Azərbaycan bölməsində müsəlman dini üzrə şəriət müəllimi kimi pedaqoji fəaliyyətə başlamışdır. Onun Azərbaycan ədəbiyyatı tarixinə aid ilk əsərlərindən biri rusca yazılmış və 1903-cü ildə Tiflisdə dərc olunmuş 54 səhifəli "Литература Азербейджанских татар" ("Azərbaycan tatarlarının ədəbiyyatı") kitabıdır. Həmin əsər hazırda M.F.Axundov adına Milli Kitabxanada qayğı ilə qorunub saxlanılır. F.Köçərli 1911-ci ildə "Mirzə Fətəli Axundov", 1912-ci ildə "Balalara hədiyyə" kitablarını nəşr etdirmişdir. Tanınmış ədəbiyyatşünas pedaqoq, ictimai xadim F. Köçərli həyatı boyu Azərbaycan ədəbiyyatı və mədəniyyətinə aid materiallar toplamış və həmin materialları tədqiq etmişdir.

Firidun bəy Köçərli pedaqoji fəaliyyəti ilə əlaqədar olaraq rus dilindən tərcümələr etmişdir. O, Puşkin, Lermontov və Koltsovdan bir sıra kiçik şerlər tərcümə edərək dərs kitablarına daxil etmişdir. F.b.Köçərli A.S.Puşkinin "Torçu və balıq", M.Y. Lermontovun "Üç xurma ağacı", A.V.Koltsovun "A kişi niyə yatıbsan?! kimi şerlərini tərcümə edərək şagirdlərin diqqətinə çatdırması uşaqların rus ədəbiyyatı klassiklərinin yaradıcılığı ilə tanış olması istiqamətində atılmış əhəmiyyətli bir addım kimi qiymətləndirmək mümkündür. Qeyd edirik ki, Firidun bəy Köçərlinin yaradıcılığında əsas yeri "Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi materialları" əsəri tutur. Bundan başqa Firidun bəy Köçərli-

nin xalqımız qarşısında ən böyük xidmətlərindən biri də ZMS Azərbaycan bölməsinin Gürcüstanın Qori şəhərindən Azərbaycanın Qazax şəhərinə köçürməsi, onu müstəqil seminariyaya çevrilməsində bilavasitə yaxından iştirak etməsi olmuşdur.

1917-ci ilin fevralında Rusiyada baş vermiş inqilabdan sonra Firidun bəy Köçərli siyasi proseslərə qoşulmuş, 1918-ci il fevralın 14-dən mayın 27-dək Zaqafqaziya Seyminin müsəlman fraksiyasının, 1918-ci il mayın 27-dən dekabrın 7-dək olan müddətdə fasilələrlə Azərbaycan Milli Şurasının üzvü olmuşdur. Zaqafqaziya Seyminin müsəlman fraksiyasının 1918-ci il martın 16-da keçirilmiş ilk müstəqil iclasında "Musavat"partiyası və demokratik biterlər qrupundan Firidun bəy Köçərli Seymin kitabxana komissiyasına seçilmişdir.

1918-ci il mayın 28-də Tiflisdə, keçmiş Qafqaz Cənubunun sarayında Azərbaycan Milli Şurasının ilk iclası keçirilmişdir. Həmin iclasda Azərbaycanın müstəqil dövlət elan edilməsi və Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin yaradılması haqqında qərar qəbul edilir. İstiqlal Bəyannaməsinin qəbul edildiyi həmin tarixi iclasda Firidun bəy Köçərli də iştirak etmişdir.

Cümhuriyyət dövründə Respublikamızda təhsilin geniş yayılmasına nail olmaqdan ötrü ilk növbədə Respublikada yaşanan müəllim qıtlığı probleminin həll edilməsi istiqamətində təxirə salınmadan tədbirlər görülməli idi. Bu baxımdan Qori seminariyasının Azərbaycan bölməsinin Qazaxa köçürülməsi vacib bir məsələ kimi Milli hökumətin qarşısında dayanırdı. Zaqafqaziya Müəllimlər Seminariyasının tatar (Azərbaycan) bölməsinin Qazaxa köçürülməsi üçün F.X. Xoyskinin sədrlik etdiyi Azərbaycan hökumətinin 22 iyun 1918-ci il tarixli qərarı ilə ZMS Azərbaycan bölməsinin keçmiş inspektoru F.Köçərlinin sərəncamına 5 min rubl pul ayrılır. Beləliklə, bilavasitə Firidun bəy Köçərlinin səyi və təşkilatçılığı ilə Azərbaycan bölməsi Qazaxa köçürülür, müstəqil seminariyaya çevrilərək burada fəaliyyətini davam etdirir. Xalq Maarif Naziri N. Yusifbəylinin 12 oktyabr 1918-ci il tarixli 39 Nəli əmri ilə Zaqafqaziya Müəllimlər Seminariyasının keçmiş inspektoru Firidun bəy Köçərli 1918-ci il oktyabrın 1-dən Qazax Müəllimlər Seminariyasının direktoru təyin edilir.

Firidun bəy Köçərli 13 oktyabr 1918-ci il tarixli "Azərbaycan" qəzetində dərc etdirdiyi "Zaqafqaziya Müəllimlər Seminariyasının tatar bölməsinin müstəqil seminariyaya çevrilməsi haqqında" məqaləsində yazırdı: "1918-ci ilin əvvəllərində Qazax şəhərinin müsəlman əhalisi və bezi kənd ic-

ma nümayəndələri tədris dairəsi qarşısında...tatar bölməsinin Qori şəhərindən Qazax şəhərinə köçürülməsi haqqında məsələ qaldırılıb ərizə ilə müraciət edərək vəd etmişlər ki, seminariyanın tikilməsi üçün bağ-bağça və 10 desyatın suvarılan torpaq, 3000 rubl məbləğində birdəfəlik yardım və hər il 1000 rubl borc pul ayracaq. Bu məsələ Azərbaycan hökumətinin 10 iyun 1918-ci il tarixli iclasında müzakirə edilərək qazaxlıları qane edəcək qərar qəbul edilmişdir. Tatar (Azərbaycan-R.S.) bölməsinin əmlakının daşınub-gətirilməsi Xalq Maarif Naziri tərəfindən bölmənin inspektoruна həvalə edilmişdir ki, bu da onun tərəfindən yerinə yetirilmişdir."

Gürcüstanın mərkəzində mövcud olduğu 39 il ərzində seminariyanın yətimləri tədris dairəsi rəhbərlərinin yürütdükləri ruslaşdırma tendensiyasına baxmayaraq, istər inqilab, istərsə də böyük çevriliş günlərində sınaqlardan şərəflə çıxaraq Vətəninin azadlığı və müstəqilliyi uğrunda mübarizəyə qoşulmuşdular.

Qazax Müəllimlər Seminariyasının direktoru F.Köçərli 1919-cu il martın 20-də Dövlət Müfəttişliyi İdarəsinin direktoruна 80Nəli məlumatı məktub göndərərək Zaqafqaziya Müəllimlər Seminariyasının tatar (Azərbaycan-R.S.) şöbəsinin 1918-ci il iyunun 20-də müstəqil müəllimlər seminariyasına çevrilməsi, şöbənin mülkünün 1918-ci ilin sentyabrında onun tərəfindən Qori şəhərindən Qazax şəhərinə daşınması, orada çalışacaq qulluqçu heyətinin komplektləşdirilməsi və təsdiq olunmaq üçün Xalq Maarif Nazirliyinə şəxsən təqdim etməsi barədə məlumat vermişdir.

Xalq Maarif Naziri N.Yusifbəylinin 28 oktyabr 1918-ci il tarixli əmri ilə aşağıdakı şəxslərə 1918-ci il oktyabrın 20-dən etibarən Qazax Müəllimlər Seminariyasında müəllimlik etməyə icazə verilmişdir:

- İsfəndiyar bəy Vəkilov-rus dili və təbiyyət elmləri.
- Yusif Qasimov - tarix fənləri
- Əli Hüseynov - tarix və coğrafiya
- Məhəmməd Hüseynzadə - riyaziyyat
- İbrahim Əfəndi Qayıbov - ana dili.

Qazax Müəllimlər Seminariyasının açılışı 1918-ci il noyabrın 10-da keçirilmiş və bu təhsil ocağında dərslər həmin gündən etibarən başlamışdır. Seminariyanın açılışında yerli komendant Səbri bəy, qamizon rəisi Camal bəy, qəza rəisi Şixlinski, xalq məktəbləri müfəttişi Qiyasbəyov, ali-ibtidai məktəb müfəttişi Mustafayev, yerli hökumət idarələrinin məmurları, şəhərin fəxri sakinləri, yeni qəbul olunmuş şagirdlərin valideynləri və b. iştirak etmişdilər.

Açılışda toplaşanları salamlayan Qayıbzadə Əfəndi İbrahim müəllim öz çıxışında gənc dövlətin pedaqoji təhsilə böyük ehtiyacı olduğunu qeyd etmişdir.

Mərasim iştirakçısı Səbri bəy seminariyaya yeni daxil olmuş şagirdlərə müraciət edərək onları və Qazax cəmiyyətini bu təhsil ocağının açılışı münasibətilə təbrik etmiş və müəllimlərin cəmiyyətdəki roluna yüksək qiymət verərək qeyd etmişdi: **"Təmənna güdməyən, zəhmətkeş müəllimləri olmayan millətin xəşbəxt, güclü və qüdrətli olması mümkün deyildir"**.

Səbri bəyin ardınca toplantıda iştirak edən Camal bəy şagirdləri təbrik edərək onları Vətən naminə məhsuldar çalışmağa səsləmişdi. Eyni zamanda, gənc tələbələrə xatırlatmışdı ki, Vətən təkə itti qılıncla deyil, elmi cəhətdən inkişaf etmiş ağılla da müdafiə edilir ki, o da məktəbdə yetişdirilir. Odur ki, onlara təhsil almaqda fədakarlıqla çalışmaqlarını diləmişdi.

Seminariyanın direktoru F.Köçərli açılışda söylədiyi nitqində qeyd etmişdir ki, seminariyanın Gürcüstanın mərkəzində, özge zəmində və müsəlman aləmindən uzaqlarda yaradılmasına baxmayaraq, onun çox böyük əhəmiyyəti olmuş, mövcud olduğu dövrdə xalq məktəblərində işləməkdən ötrü Qafqaz müsəlmanlarına çoxlu sayda müəllimlər hazırlamışdır. Vətəndən ayrı düşmüş, müsəlman gəncləri milliliyinin təmizliyini və toxunulmazlığını qoruyub saxlaya bilməmişlər. İndi müstəqil seminariyaya çevrilərək doğma diyarına- Qazaxa köçürülmüş tatar (Azərbaycan-R.S.) bölməsi xalqın mənəvi geriliyinin aradan qaldırılması yolunda mühüm amillərdən birinə çevrilərək bu yolda var qüvvəsi ilə çalışacaqdır.

Azərbaycanda təhsilin, maarif və mədəniyyətin inkişafı, savadsızlığın aradan qaldırılması uğrunda yorulmadan iştirak etməsi və Azərbaycan ədəbiyyatı və mədəniyyəti tarixində əhəmiyyətli yer tutmuş şəxslərdən biri olan Firidun bəy Köçərlinin xatirəsi bu gü də xalqımızın qəlbində yaşayır, dərin hörmət və ehtiramla yad edilir. Yetişməkdə olan nəsil onun həyat və yaradıcılığını dərinləndirilməli və tədqiq edilməli, özlərinin elmi-pedagoji biliklərinin artırılmasında onun zəngin yaradıcılığından səmərəli istifadə etməlidirlər. Firidun bəy Köçərlinin yaradıcılığının tədqiq edilməsinə ehtiyac vardır. Görkəmli pedaqoq Firidun bəy Köçərlinin zəngin pedaqoji irsi və müəllimlik peşəsi ilə bağlı fikirləri xalqımızın məktəb və pedaqoji fikir tarixinin şanlı səhifələrindəndir, olduqca əhəmiyyətli və unudulmazdır.